

VIJFENDERTIG JAAR GANZENTELLINGEN BIJ DE GROOTE WIELEN

Kolganzen en Brandganzen

Freek Nijland

Eén van de belangrijke ganzenpleisterplaatsen van Fryslân sinds de jaren zestig is ongetwijfeld de Ryptsjerksterpolder, ten noordoosten van Leeuwarden. Bovendien één van de meest gedocumenteerde. Reeds vele jaren worden er ganzen geteld. In dit artikel wordt een beeld gegeven van de ontwikkeling van de aantallen overwinterende Kolganzen en Brandganzen bij de Groote Wielen. Zeer actueel, gelet op de gemeentelijke bouwplannen in de nabijgelegen Bullepolder en de aanwijzing van de Groote Wielen als Vogelrichtlijgebied.

INLEIDING

Een winter in Fryslân zonder ganzen is haast ondenkbaar. Vanaf mijn komst in Fryslân in 1977 ben ik geïmponeerd geraakt door de indrukwekkende vluchten van ganzen boven de graslanden. In Gytsjerk (het dorp waar ik woon) vliegen de ganzen tweemaal daags over het dorp. 's Ochtends vroeg vliegen ze vanaf de slaapplaats in de Ryptsjerksterpolder naar de omringende graslanden, waar ze voedsel zoeken; 's avonds keren ze weer terug. De ganzen dragen zeker bij tot de leefbaarheid van het Friese platteland. Waarom spreken ze zo tot de verbeelding? Is het de imposante massaliteit, de groeps- en familieverbanden waarin ze leven, de wonderlijke capriolen waarmee ze aankomen op de slaapplaats of het beeld van vrijheid dat ze vertegenwoordigen. Hoe het ook zij, ganzen horen bij Fryslân. Toch is dat niet altijd zo ge-

weest, althans niet in de mate waarin dat nu het geval is. Pas vanaf begin jaren zeventig beginnen landelijk de aantallen ganzen sterk toe te nemen (Lebret e.a. 1976, Koffijberg e.a. 1997). Tellingen, waarover al eerder in Twirre is bericht (Nijland 1991), laten zien dat de toename van de Kolgans bij de Groote Wielen al vanaf midden jaren zestig in gang is gezet.

SLAAPPLAATSPOPULATIES

Pleisterende ganzen maken gebruik van een gemeenschappelijke slaapplaats, vanwaar ze elke ochtend voedselgebieden in de omgeving opzoeken. Een ganzenslaapplaats moet voldoen aan diverse voorwaarden. In 'Wilde ganzen in Nederland' (Lebret e.a. 1976) wordt de slaapplaats van de Groote Wielen als voorbeeld genomen. Er moeten onder water staande graslanden aanwezig zijn van een voldoende grote oppervlakte en met vol-

doende rust. Bij voorkeur is er open water van een meer (of plas) in de nabijheid als uitwijkmogelijkheid bij aanhoudende lichte vorst. En in de omgeving ligt een groot oppervlak aan open graslanden waar de Nederlandse/Friese boer zijn onvolprezen eiwitrijke gras 'teelt'. Door de gebondenheid aan slaapplaatsen kan je spreken van 'slaapplaats-populaties'. Dit zijn variërende populaties, afhankelijk van het jaargetijde, weersomstandigheden en bovenal de aanwezigheid van bereikbaar voedsel in de omgeving. Bovendien kan er uitwisseling plaatsvinden met andere slaapplaatsen.

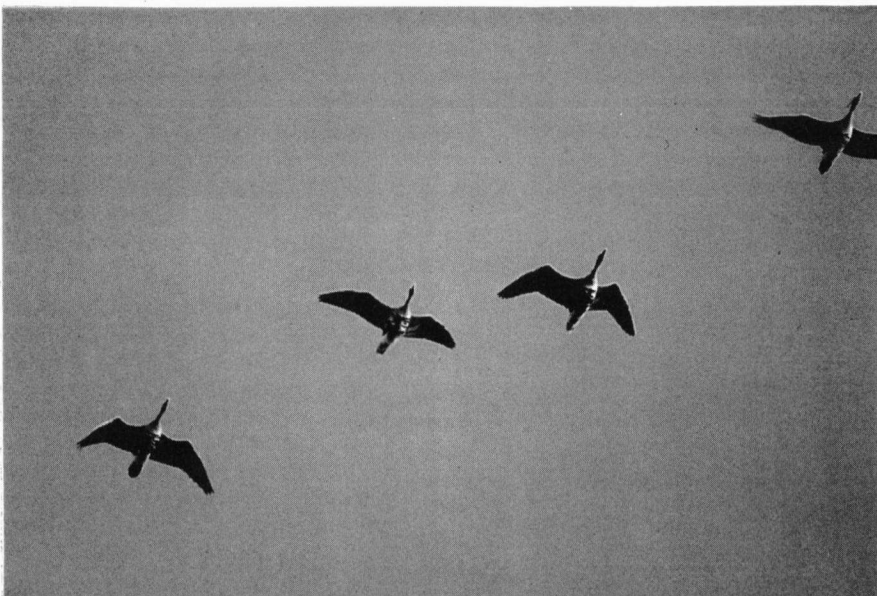
TELLINGEN

Er zijn twee strategieën denkbaar om een slaapplaatspopulatie te tellen:

1) **gebiedstelling:** Je rijdt met een auto of fiets de omgeving af op zoek naar voedselzoekende ganzen. De ganzen laten zich bij helder weer goed zien. Nadeel is dat je niet goed weet hoever de ganzen van de slaapplaats doorvliegen op zoek naar voedsel. Je kunt op die manier ganzen missen, die buiten het telgebied voedsel zoeken, maar ook is het mogelijk dat ganzen van een naburige slaapplaatspopulatie in je telgebied verblijven. Ook kan verstoring, waarbij ganzen opvliegen en naar elders vliegen leiden tot grote telfouten.

Een voordeel is dat gebiedstellingen ook informatie opleveren over het terreingebruik door de ganzen van de omgeving van de slaapplaats.

2) **slaapplaatsstelling:** Vanaf één of meer geschikte punten worden 's ochtends vroeg vanaf een uur voor zonsopgang alle opvliegende ganzen geteld die op weg gaan naar de voedselgebieden. Bij het verlaten van de slaapplaats worden de ganzen geteld



Voedseltrek Kolganzen

foto-archief Wielenwerkgroep

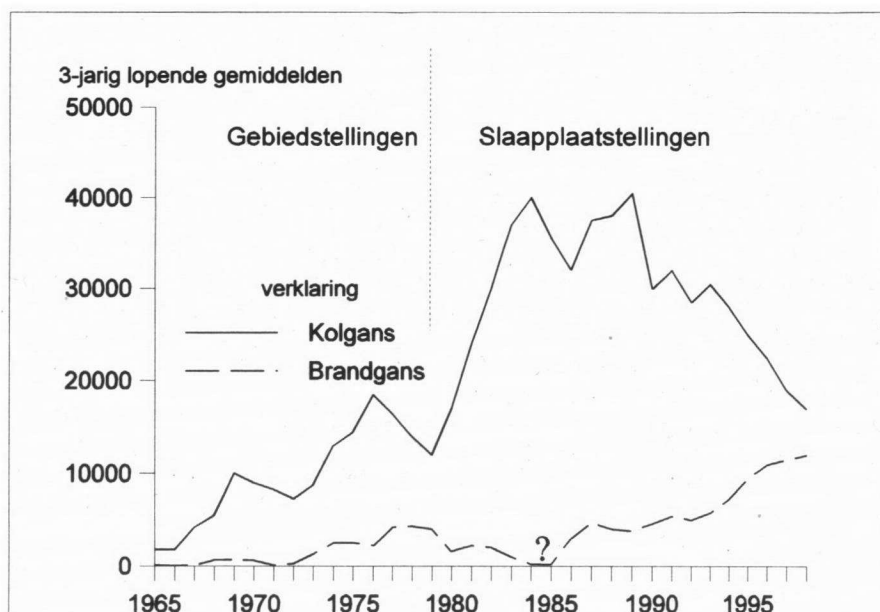
die nog aan de grond zitten. Op sommige ochtenden blijft een deel van de ganzen lang zitten. Voordeel van deze telmethode is, dat je zeker weet dat de getelde ganzen tot de betreffende slaapplaatspopulatie behoren. Nadeel is dat de (grote) aantallen snel moeten worden geschat en dat bij gemengde groepen ganzen de aantallen van verschillende soorten niet altijd goed te onderscheiden zijn.

Bij het tellen van grote groepen worden kleine, vrij nauwkeurig geschatte groepen afgestapt op het totaal. Bij gemengde groepen wordt het percentage van de verschillende soorten geschat.

Bij Brand- en Kolganzen zijn de soorten op de slaapplaats aan de grond redelijk goed te onderscheiden, waarbij de Brandganzen vaak in aparte groepen zitten en grotendeels wat later vertrekken dan Kolganzen.

MATERIAAL EN BEWERKING

Voor dit verslag zijn ganzen telgegevens gebruikt vanaf 1964. Het materiaal grofweg uiteen in drieën: 1) ongepubliceerde gebiedstellingen door Staatsbosbeheer over de periode 1964-1974 (bron A. Timmerman Azn.), 2) ongepubliceerde gebiedstellingen door de Ganzenwerkgroep Nederland over de periode 1975-1978 (bron J. Philippona en M. Lok) en 3) slaapplaatsstellingen (en gebiedstellingen) door de Wielenwerkgroep over de periode 1979-1999. Per winter zijn steeds de maximale aantallen getelde ganzen gebruikt. In sommige jaren is meerdere malen geteld, in andere jaren maar één of twee keer. Hierdoor kunnen schommelingen optreden in de jaarmaxima die niet stemmen op de werkelijk aanwezige aantallen. Om de effecten van de, al of niet reële, schommelingen in de jaarmaxima te verminderen en om de trends beter zichtbaar te maken, zijn de jaarmaxima gepresenteerd als driejarig lopende gemiddelden. Daarbij worden telkens de jaarmaxima van drie aansluitende jaren gemiddeld. Bijvoorbeeld het driejarig lopend gemiddelde van 1977 is het gemiddelde van de jaarmaxima van 1976, 1977 en 1978; het driejarig lopend gemiddelde van 1978 is gemiddeld uit 1977, 1978 en 1979, enzovoorts. Elk jaar, behalve de eerste en de laatste twee, doet op deze



Tabel 1. Ontwikkeling van ganzenpopulaties van de Groote Wielen in de periode 1964-1999. De aantallen zijn berekend als driejarig lopende gemiddelden en weergegeven in lijndiagrammen. ?=enkele jaren mogelijk onvoldoende gegevens.

manier drie keer mee in de gepresenteerde aantallen. Dit heeft een sterk dempend effect op de schommelingen.

Bij de Kolganzen zijn van de jaren 1985 en 1996, en bij de Brandganzen van de jaren 1964, 1966 en 1986 geen of onvolledige gegevens beschikbaar. Deze jaren zijn daarom niet in de berekeningen betrokken.

BESPREKING VAN DE RESULTATEN

In tabel 1 zijn de resultaten van 35 jaar ganzen tellingen weergegeven. Hieruit komt het volgende beeld naar voren:

Jaren zestig Begin jaren zestig waren de aantallen pleisterende Kolganzen rond de Groote Wielen gering. Waarschijnlijk ten hoogste enkele duizenden vogels. Pas in de tweede helft van de jaren zestig nemen de aantallen Kolganzen sterk toe tot ca. 8.000. Het maximale aantal getelde Kolganzen is 8.500 in 1968. Ook Brandganzen worden dan wel gezien, maar meestal slechts in geringe aantallen van enkele honderden. Het maximaal aantal getelde Brandganzen bedraagt 1.800 in 1969.

Jaren zeventig In de zeventiger jaren zet de toename van de Kolganzen

door tot ca. 15.000. Het maximale aantal getelde aantal Kolganzen bedraagt 21.150 in 1977. Het aantal Brandganzen stijgt naar enkele duizenden. De relatief grote aantallen in figuur 1 in de jaren 1977, 1978 en 1979 worden veroorzaakt door één uitschieter van 10.000 Brandganzen in 1978.

Jaren tachtig De Kolganzen neemt in de jaren tachtig enorm toe tot ca. 40.000. Het grootste aantal getelde Kolganzen is 49.500 in 1988. Ook de Brandganzen neemt toe, maar de aantallen blijven ver achter bij die van de Kolganzen. Eind jaren tachtig pleisterden ca. 4.000 Brandganzen jaarlijks rond de Groote Wielen. Het grootste aantal getelde Brandganzen is 5.800 in 1987.

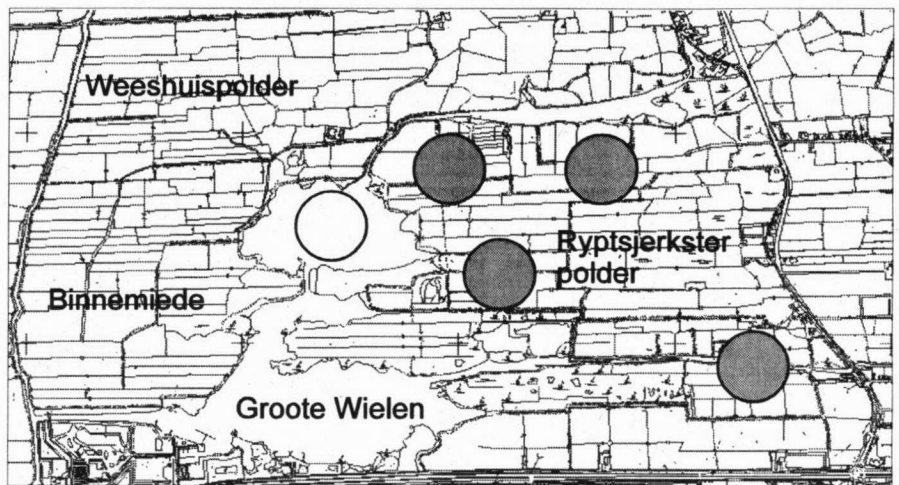
Jaren negentig In de jaren negentig nemen de aantallen Kolganzen stelselmatig en fors af van ca. 40.000 tot minder dan 20.000. Het grootste maximumaantal werd geteld in 1990 (45.500), het kleinste maximumaantal in 1999 (12.500). De populatie is hiermee, voorzichtig gezegd, meer dan gehalveerd. Met de Brandganzenpopulatie gebeurt het tegenovergestelde. Hier is een forse en stelselmatige toename te zien van ca. 4.000 naar meer dan 10.000. Het grootste maximumaantal Brandganzen werd geteld in

1997 (13.000), het kleinste maximum-aantal in 1993 (4.000).

DISCUSSIE

Kolgans De forse toename van de Groote Wielenpopulatie van de Kolgans vanaf de jaren zestig tot eind jaren tachtig loopt goed in de pas met de landelijke trend in Nederland (Koffijberg e.a. 1997). De forse afname in de jaren negentig is hiermee echter niet te verklaren. Weliswaar lijken de aantallen overwinterende Kolganzen zich in de jaren negentig te hebben gestabiliseerd, maar van een forse afname is landelijk geen sprake. Andere factoren waarmee de afname mogelijk kan worden verklaard zijn veranderingen in de toestand in en rond het Groote Wielengebied (zoals slaappleatsfunctie, voedselsituatie, jachtdruk), en veranderingen in de grootte van de Kolganzenpopulatie in Fryslân en in de verdeling van de ganzen over de Friese slaappleatsen en voedselgebieden.

De voedselsituatie voor ganzen is in de jaren negentig in de ruime omgeving van de Groote Wielen niet wezenlijk veranderd. De boeren in de wijde omgeving zorgen nog immer voor een 's winters groene, eiwitrijke grasmat. Daarbij vergeleken is de gras- en eiwithoeveelheid in de graslandreservaten van It Fryske Gea relatief gering. De ganzen zoeken vooral voedsel in de uitgestrekte graslandpolders ten westen en noorden van het



Figuur 1. Kaartje van het Groote Wielengebied, aan de westkant begrensd door de Murk, zuidelijk door de rijksweg E-10, oostelijk door de Westerdijk en in het noorden door de Miedumervaart. In het Zuidwesten ligt Leeuwarden, in het noordoosten Gytsjerk. De belangrijkste slaappleatsen liggen in de 's winters onder water staande zomerpolders (grijze cirkels) en bij aanhoudende vorst op het Sierdswiel (open cirkel).

Groote Wielengebied, zoals de Bullepolder (ten noordoosten van Leeuwarden), Giekerker- en Oenkerkerpolder, Wijnzerpolder, Steenhuispolder (ten noordoosten van Stiens), Polder De Olifant en Polder Kolkhuizen (ten zuidwesten en westen van Birdaard (zie ook Wymenga 1999)). De voedselsituatie kan dan ook geen verklaring leveren voor de halvering van de Kolganzenpopulatie.

Het Groote Wielengebied zelf biedt de ganzen nog steeds ruime mogelijkheden als slaappleats met een kleine 100 hectare aan 's winters onder wa-

ter staande zomerpolders en laagtes met stagnerend regenwater. Deze functie is eerder toegenomen dan afgenomen. Wel is het zo dat in verschillende (droge) najaren in november en december de graslanden te lang droog staan, juist in de periode dat de ganzen arriveren. De bemaling wordt pas 1 november gestopt, zodat september- en oktoberregens geen effect hebben op de natheid van de Ryptsjerksterpolder. In hoeverre dit van invloed is, zou nader onderzocht kunnen worden.

Ook de (nog) vrij intensieve jacht lijkt niet de oorzaak te kunnen zijn van de stelselmatige achteruitgang. De jachtdruk op ganzen rond de Groote Wielen is in de jaren negentig, naar het zich laat aanzien, eerder afgenomen dan toegenomen.

In de jaren negentig lijken de Friese winteraantallen Kolganzen zich, hoewel schommelend, te hebben gestabiliseerd op maximaal ca. 200.000 (bronnen: S. Boersma, coördinator SOVON, ongepubliceerde ganzen- en zwanentellingen in Fryslân en Koffijberg e.a. 1997). Uit de gegevens blijkt dat tegenwoordig meer dan de helft van de Kolganzen pleistert in ZW-Fryslân. In de regio NO-Fryslân zijn de aantallen in de loop van de jaren negentig gedaald.

De halvering van de slaappleatspopulatie van de Groote Wielen past in dit



Ganzenslaappleatsen in de Ryptsjerksterpolder

foto-archief Wielenwerkgroep

beeld. Het lijkt erop dat de oorzaak voor deze achteruitgang te maken heeft met veranderingen in het Friese verspreidingspatroon en daarom elders in Fryslân gezocht moet worden.

Brandgans De forse toename van de Grootte Wielenpopulatie van de Brandgans is redelijk in overeenstemming met de landelijke en Friese trend (bronnen: S. Boersma, coördinator SOVON ganzen- en zwanentellingen in Fryslân en Koffijberg e.a. 1997).

De telresultaten laten zien dat juist bij slaapplaatstellingen, vanwege de concentratie van vogels op één plek, veranderingen in de populaties en areaal-uitbreiding treffend in beeld kunnen worden gebracht.

Vogelrichtlijn Dit jaar is de aanwijzing van waterrijke gebieden in het kader van de Europese Vogelrichtlijn actueel geworden. De bepalingen van de Vogelrichtlijn bieden bescherming voor de aanwezige vogelpopulaties in het algemeen en de zogenaamde "bijlage-soorten" in het bijzonder. De Brandgans komt voor in de bijlage van de Vogelrichtlijn. Eén van de handvaten voor de aanwijzing als vogelrichtlijn-gebied is de zogenaamde 1%-norm voor internationale betekenis. Een gebied is van internationale betekenis wanneer regelmatig minstens 1% van de 'Westpalearctische' trekpo-



Brandganzen

foto Dick Goslinga

pulatie van een watervogelsoort in het gebied aanwezig is. De 1%-normen zijn de afgelopen twintig jaar al vele malen naar boven bijgesteld. De huidige 1%-norm voor de Kolgans is 6.000 en voor de Brandgans 1.800 (Rose & Scott 1997). Dertig jaar tellen laat zien dat de 1%-normen in het Grootte Wielen-gebied voor beide soorten sinds jaar en dag overschreden worden. Alleen al op grond van de internationale betekenis voor deze twee soorten is de voorgenomen aanwijzing door het Ministerie van LNV als Vogelrichtlijn-gebied meer dan gerechtvaardigd.

NASCHRIFT

Naar ik hoop, laat dit artikel de waarde zien van langlopend onderzoek naar ganzenpopulaties (monitoring). Sinds 1993 wordt het ganzen-telonderzoek in Nederland gecoördineerd door SOVON. Dat lijkt een goede stap te zijn geweest, gezien de voortreffelijke uitgave 'Ganzen en Zwanen in Nederland' (1997). Het zou echter aanbeveling verdienen ook slaapplaatstellingen op te nemen in het programma. Dit zal de betrouwbaarheid van de aantallen ten goede komen. Bovendien levert het meer informatie voor een verantwoord ganzenbeheer en onderbouwing van de Vogelrichtlijn.

LITERATUUR

- Koffijberg K., B. Voslamber & E. van Winden 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Lebret T., T. Mulder, J. Philippona & A. Timmerman 1976. Wilde ganzen in Nederland. Thieme, Zutphen.
- Nijland F. 1990. Vogelarchief Grootte Wielen 1978-1987, ganzen en zwanen. Twirre 1 1990(3): 1-6
- Rose P.M. and D.A. Scott 1997. Waterfowl Population Estimates - Second Edition. Wetlands International Publ. 44. Wageningen, The Netherlands
- Wymenga E. Ecologische effecten van mogelijke woningbouw 'tusken Moark en Ie'. A&W rapport nr. 220, Veenwouden.

F. Nijland, Canterlandseweg 18, 9061 CC Gytsjerk